

TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDA METİNLERARASI OKUMAYA YÖNELİK BİR İNCELEME¹

Emine KİTİŞ²

ÖZ

Metin, insanların iletişim ihtiyacından doğan bir dil ürünüdür. Kristeva'nın 1969 yılında ortaya attığı “metinlerarasılık” kuramı, var olan hiçbir metnin kendinden önceki metinlerden bağımsız olamayacağı ve her metnin kendinden sonraki metinleri etkileyeceği tezi üzerine kurulmuştur. Bu araştırmanın amacı Türkçe ders kitaplarındaki metinlerde yer alan metinlerarası ilişkileri belirlemek ve bunları metinlerarası okuma sürecinde bir farkındalık olarak ortaya koymaktır. Metinlerarası ilişki öğrencilerin önceki metinlerle ilişkilendirme yapmasına zemin hazırlayacak, böylece sorgulayıcı bir okuma gerçekleştirecektir. Bu çalışmada metinlerarası ilişkilerin ne şekilde kurulabileceği önceden belirlenen metinlerin analizine bağlı olarak ortaya çıkarılmış ve bir öneri niteliğinde öğretmenlerin hizmetine sunulmuştur. Nitel araştırmaya bağlı olarak durum saptaması deseniyle gerçekleştirilen çalışmada Dörtel Yayınlarının 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabında yer alan kullanmalık metinler örneklem olarak alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Metinlerarasılık, metin, Türkçe ders kitabı, metinlerarası okuma

Kitiş, Emine. “Türkçe Ders Kitaplarında Metinlerarası Okumaya Yönelik Bir İnceleme”. *idil* 6.39 (2017): 2999-3009.

Kitiş, E. (2017). Türkçe Ders Kitaplarında Metinlerarası Okumaya Yönelik Bir İnceleme. *idil*, 6 (39), s.2999-3009.

¹Bu çalışma, 24-25 Kasım 2017 tarihlerinde Antalyada gerçekleştirilen “3. Uluslararası Eğitim, Uzaktan Eğitim ve Eğitim Teknolojileri Kongresi”nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Araştırma Görevlisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, eminekitis(at)gmail.com

A STUDY ON INTERTEXTUAL READING IN TURKISH TEXTBOOKS³

ABSTRACT

The text is a language product that arises from communication needing. The "intertextuality" theory, which was introduced by Kristeva in 1969, is based on the idea that no text can be independent of the previous texts itself and each text influences the text after itself. The purpose of this research is to determine intertextual relations in texts in Turkish textbooks and to present them as awareness in the intertextual reading process. The intertextual relation will set the ground for students to relate to the previous texts, so they will be able to carry out a questioning reading. In this work, it is revealed how the intertextual relations can be established depending on the analysis of predetermined texts and presented to teachers as a suggestion. The study was conducted based on the qualitative search, with the situation detection pattern and the texts in the 8th grade Turkish textbook of Dörtel Publications were taken as samples.

Keywords:. Intertextuality, text, Turkish textbook, intertextual reading

³ This article was presented as an oral presentation at "3rd International Congress on Education, Distance Education and Education Technology" which held in Antalya on 24-25 May 2017.

Giriş

Metin, insanların iletişim ihtiyacından doğan bir dil ürünüdür. Gerek sözlü gerekse yazının bulunmasından sonra yazılı metinler tıpkı kültürel unsurlarda olduğu gibi üst üste gelerek birikmiştir. Buna bağlı olarak ilk örneklerinden günümüze kadar metinler birbiri üzerinde yükselmiş ve kaçınılmaz olarak birbirlerini etkilemişlerdir. 1960'lı yıllarda bu etkileşimden yola çıkan Julia Kristeva, “metinlerarasılık” kuramını ortaya atmıştır. Bu kurama göre var olan hiçbir metin kendinden önceki metinlerden bağımsız olamaz ve her metin kendinden sonraki metinleri etkiler. Gürses (2016: 91)metinlerarasılıkta, var olan bir metnin bir diğer başka bir metnin içine dahil edildiğini ya da öncül metinden yola çıkarak yeni bir metnin yaratıldığını ifade eder. Bu kuramda hem yazar hem de okurun yaşantısı, birikimi, daha önce okuduğu tüm metinler, söz konusu metin üzerinde anlama ve anlam üretme sürecinde etkilidir.

Metinlerarasılık kavramını ilk olarak 1969 yılında Kristeva ortaya atmış olmakla birlikte Aktulum (2007: 25), kavramın özünü Bakhtin'in diyaloji kavramından aldığını belirtir. Bakhtin'e göre dünya üzerinde bağımsız bir söylem bulunamaz ve her söylem diğer söylemlerden etkilenir, başka söylemleri içerir ve başka söylemlere etki eder.

Görmez (2008: 48), her eserin başka bir eser ile yakın ilişki içinde olduğunu ve etkileşimin sonsuza dek devam edeceğini bu nedenle eserin tamamen özgün olamayacağını vurgular.

Metinlerarasılığı “bir metinler permütasyonu” olarak ifade eden Kristeva'ya göre her metnin bir alıntılar mozaigi olduğunu belirten Gökalp Alpaslan (2006: 128-129), metinlerarasılığın, sadece edebiyat içi ilişkilerle sınırlı olmadığını, edebiyatla sanatın her dalı ve popüler kültürün bütün ürünleri arasında da metinlerarası ilişkilerin görülebileceğini ve bunun da hayatın her alanını kapsadığını ifade eder.

Ekiz (2007: 124), metinlerarasılığın disiplinlerarası olmasından kaynaklı olarak her disiplinde farklı tanımları olduğunu belirttikten sonra metinlerarasılığın, edebiyat bilminde bir metnin bir başka, öncel metinle (Prätex) olan ilişkisi, bağlantısı, hatta başka metinlerin dönüşüme uğraması olduğunu ifade etmiştir.

Metinlerarasılık sadece metinler düzeyinde değil, metin ve okur arasındaki düzlemde de gerçekleşir. Okur, daha önce okuduğu öncül metinlerle ve var olan metinle etkin bir şekilde dâhil olur. Bahsedilen etkin ilişkiyi şiir özelinde yorumlayan

Gökâl Alpaslan (2006), metinlerarasılığın söyleşim düzeyinde metinlerarası ilişkiyi nasıl kurguladığını şöyle açıklamaktadır:

Metinlerarası ilişki biçimleri, şiirlerin yapısında tekil ve bağımsız bir halde bulunmazlar. Alıntıyla montaj, öykünme ve parodiyle yeniden yazma iç içe geçer. Bazen sadece bir sözcükle çok eski bir hikâyeye ya da kitaba göndermede bulunulabilir. Böylece her metin, sözcükler düzeyinden itibaren halka halka genişleyerek başka metinlerle ilişkiye geçer ve metnin içinde başka metinlerle “söyleşim” başlar. Bu, metnin anlam evrenini genişleten, zenginleştiren, derinleştiren bir dokunuştur ve şiir bu türden ince dokunuşlara en uygun edebî türdür (Gökâl Alpaslan, 2006: 150).

Aktulum (2007: 93-142), metinlerarası ilişkileri öncelikle “ortakbirliktelik ve türev ilişkileri” olmak üzere iki başlıkta toplar. Bu başlıklar da kendi içlerinde aşağıdaki gibi ayrılır.

1. Ortakbirliktelik ilişkileri:

- a) Açık metinlerarası ilişkiler
 - Alıntı
 - Gönderge
- b) Kapalı metinlerarası ilişkiler
 - Gizli alıntı
 - Anıştırma

2. Türev ilişkileri

- a) Yansılama (parodi)
- b) Alaycı dönüştürüm
- c) Öykünme (Pastiş)

Ortakbirliktelik ilişkilerde özellikle açık metinlerarası ilişkileri saptamak için okurun çaba sarf etmesine gerek yoktur. Metinde açıkça görünür durumdadır, okur bunları gördüğü için referans kaynağa gidebilir. Kapalı metinlerarası ilişkilerde ve özellikle türev ilişkilerindeyse durum daha farklıdır. Burada sadece yazarın metinlerarası ilişkiler kurması tek başına yeterli değildir, okurun da bu ilişkileri fark

edebilmesi için öncel metinle ilgili bilgisi olması gerekir. Böylece metinden anlamlı ilgiler çıkarabilir, yorumda bulunabilir ve üst düzey okuma gerçekleşmiş olur.

Alıntı: Karşımıza en çok çıkan ve tespit edilmesi belki de en kolay olan metinlerarası ilişki biçimidir. Aktulum (2011: 416), alıntıyı “Bir metnin farklı bir metin içinde açıkça ve sözcüğü sözcüğüne yinelenmesi işlemi” olarak tanımlar ve bu yöntemle bir metne yapılan göndermede yapıtın ya da yazarın adının açıkça bildirildiğini ve italik yazı veya ayraçla belirtildiğini ifade eder.

Gönderge: Bir yapıtın başlığını, bir yazarın adını ya da bir yapıtta geçen kahramanın adını anmakla yetinmektir. Aktulum (2011: 435) göndergenin bir metinden alıntı yapılmadan, okuru doğrudan o metne gönderdiğini belirtir.

Gizli alıntı (Aşırma): Aktulum (2007: 103), aşırmayı bir alıntının ayraçlarla ya da italik yazıyla gösterilmeden ve geldiği yapıt ya da yazarın adı belirtilmeden yapılması olarak tanımlar. Aşırmayı açıklamak için “intihal” sözcüğü de kullanılabilir.

Anıştırma: Kapalı bir metinlerarası ilişki olan anıştırmaya ima yoluyla anlatma denilebilir. Aktulum (2011: 419) anıştırmayı bir metne, düşünceye, şeye doğrudan belirtmeden sezdirme yoluyla gönderme yapılması olarak tanımlar. Anıştırmayı görebilmek için ima edilen metin hakkında okurun bilgisi olması gerekir. Gökalp Alpaslan (2006: 137), anıştırmanın en önemli ve vurucu özelliğinin, işaret ettiği şey aracılığıyla kendi anlam evrenini zenginleştirme ve güçlendirmesi olduğunu belirterek metnin anlamının, okurun o imayı anlayacak ve bağlantıları kuracak okuma deneyimine, birikimine sahip olmasına bağlı olduğunu ifade eder.

Yansılama (Parodi):“... yazınsal bir dizgenin (metin, biçem, basmakalıp söz, tür), tümüyle alaycı ya da eleştirel bir maksat gütmekten, gülünç bir çelişki yaratacak biçimde açıkça gözler önüne serilerek ve dönüştürülerek oyunsal düzende yeniden yazılmasıdır.” (Aktulum, 2011: 480). Parodi, yapıtın biçemi aynı kalmakla birlikte içeriği değişime uğrar.

Alaycı dönüştürüm: Parodiden türeyen alaycı dönüştürümü Aktulum (2007: 126) destan gibi soylu bir metin örneğini, konusunu olduğu gibi koruyarak, içeriğini değiştirmeden, sıradan, yeni bir biçimde yeniden yazmak şeklinde tanımlar ve yazarın amacının öncel metin hakkında biraz “yergi” yapmak ve biraz da eğlendirmek olduğunu belirtir. İçerik ve konu aynı kalır. Fakat biçemin sıradan bir hâl alması metne yeni bir anlamsal boyut kazandırır.

Öykünme-pastiş: Aktulum (2007: 134), öykünmeyi “aynı biçimde başka bir metni, aynı düzgüyle kopyalayarak yeni bir örnek üretmek” olarak tanımlar. Burada da parodi ve alaycı dönüştürümde olduğu gibi gülünç bir etki yaratmak amaçlansa da kimi zaman öncül metnin özelliklerini dizgeleştirerek bazen de özünü değiştirerek eleştirel, yergisel ve/ya övgüsel erekler de bulunabilmektedir.

Bu çalışmada Türkçe ders kitaplarındaki metinlerde yer alan metinlerarası ilişkileri belirleyerek, bunları metinlerarası okuma sürecinde bir farkındalık olarak ortaya koymak amaçlanmıştır. Metinlerarası ilgi öğrencilerin önceki metinlerle ilişkilendirme yapmasına zemin hazırlayacak, böylece sorgulayıcı bir okuma gerçekleştirecektir. Çalışmada Dörtel Yayınlarının 8. sınıf Türkçe Ders Kitabında yer alan kullanmalık metinler, metinlerarası bir yaklaşımla ele alınmıştır. Metinlerdeki metinlerarası ilişkileri tespit etmek için metinlerarası yöntemlerden yararlanılmıştır. Ortakbirliklilik ve türev ilişkilerin olup olmadığı, varsa hangilerinin bulunduğu incelenmiştir.

Dörtel Yayınlarının 8. sınıf Türkçe Ders Kitabında on bir kullanmalık metin tespit edilmiş, bu metinler taranarak metinlerarası ilişkiler bulunmuştur.

Buna göre on bir metinde toplam otuz yedi metinlerarası ilişki tespit edilmiştir. Bunlardan yirmi sekizi alıntı, sekizi gönderge ve sadece biri anıştırmadır. Tespit edilen metinlerarası ilişkilerden bazıları aşağıda verilmiştir.

1. “Nice güzel insanlar vardır ki dilleri yüzünden sevilmezler. “Şeytan görsün yüzünü!” deyip bucak bucak kaçığımız insanlar, hep o insanlardır” (Erdal, 2017: 10).

Ders kitabının iletişim temasında yer alan Şevket Rado’nun “Tatlı Dil” başlıklı yazısında yer alan bu cümlede kalıplaşmış bir söz grubunda yer alan bir deyim olduğu gibi kullanılmış ve anlatıma güç katmak amaçlanmıştır.

2. “Kötü bir adamın dökeceği tatlı dil, tilkinin kargaya döktüğu tatlı dil gibidir” (Erdal, 2017: 12).

Yine aynı yazıda yer alan bu cümlede yazar La Fontaine’in ünlü fablına bir göndermede bulunur.

3. “Okuma yazma bilenlerin az olduğu o yıllarda, özellikle İstanbul’da insanlargeceleri bir komşuda toplanır, okuma bilen birisinin okuduğu romanı

dinlerlermiş. Ahmet Mithat Efendi'nin, Hüseyin Rahmi'nin romanları, bu okuma gecelerinde pek rağbette imiş" (Erdal, 2017: 14).

Üstün Dökmen'in "Kişiler Arası İletişim ve Kitle İletişimi" başlıklı yazısında yer alan cümlede sadece yazar isimlerine yer verilerek "gönderge" yapılmıştır.

4. "Aşağıda daha ayrıntılı şekilde görüleceği gibi bu ihtiyaç Atatürk'ten önce, Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde de bazı yazarlar ve düşünürler tarafından öne sürülmüştü. Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp ve arkadaşlarının başlattıkları "Yeni Lisan" hareketi, bu konuda büyük yararlar sağlamıştı" (Erdal, 2017: 34).

Atatürk temasında yer alan "Atatürk'ün Türk Diline Verdiği Büyük Önem" başlıklı yazıda hem yazar isimlerine hem de onların içinde bulundukları "Yeni Lisan" hareketine yer verilerek Atatürk'ün halk ile yöneticiler arasındaki dil ayrılığına son vermek istemesinin önceden de önemli isimlerce ele alınan büyük bir ihtiyaç olduğu fikri desteklenmiştir.

5. "Millî duygu ve dil arasındaki bağ çok güçlüdür. Dilin millî ve zengin olması millî duygunun gelişmesinde başlıca etkindir" (Erdal, 2017: 34).

Aynı yazıda yer alan ve Atatürk'e ait bu söz kullanılarak Atatürk'ün dile bakışı doğrudan onun ağzından verilmiş, böylelikle yazıda savunulan düşünceler desteklenmiştir.

6. "1950-51 yıllarında yalnız Manisa Zirai Donatım Kurumundan ovaya satılan traktör adedi 700'den fazla. Ödeme şartları da çiftçiye büyük kolaylıklar sağlamış. Köylüler taksitle alınan her şeyin adını Marshall (Marşal) koymuşlar. Traktör Marshall, diskaro, mibzer, patos hep Marshall. Şehirde elbise, kundura ve bütün lüzumları alırken de "Marshall mı, peşin mi?" diye soruyorlar; Marshallsa eyvallah!.." (Erdal, 2017: 50).

Toplum hayatı temasında yer alan "Manisa Ovasında Bir Gün" başlıklı yazıda tarihi bir belge olan Marshall Planına gönderme yapılmaktadır. Bu örnek üretilen her tür metinde metinlerarası ilişkilerle karşılaşılabileceğini göstermektedir. Bir röportaj yazısında tarihi bir belgenin ismi anılarak "gönderge" yapılmıştır.

METİN ADI VE TÜRÜ	ALINTI	METİNLERARASI İLİşKİ TÜRÜ
Tatlı Dil (Sohbet)	1. Atasözü kullanımı 2. Deyim kullanımı 3. Atasözü kullanımı 4. Deyim kullanımı 5. Deyim kullanımı 6. Kötü bir adamın dökeceği tatlı dil, tilkinin kargaya döktüğü tatlı dil gibidir. La Fontain fablına gönderme. 7. Bir hükümdarın sözünden alıntı.	1. Alıntı 2. Alıntı 3. Alıntı 4. Alıntı 5. Alıntı 6. Anıştırma 7. Alıntı
Kişilerarası İletişim Ve Kitle İletişimi (Deneme)	1. Kenan Akyüz’n cümlesi. 2. Ahmet Mithat Efendi, Hüseyin Rahmi, Evliya ćelebi gibi yazar ve Seyahattane eserinin ismi anılmıřtır.	1. Alıntı 2. Gönderge
Atatürk’n Kişiliği (Anı)	1. Atatürk’ün sözü. 2. Atatürk’ün mektubu.	1. Alıntı 2. Alıntı
Eğitimin Hayati nemi (Makale)	1. Falih Rıfkı Atay’ın cümlesi. 2. Falih Rıfkı Atay’ın cümlesi. Bu cümlede bazı yasalardan bahsedilmiş. 3. Atatürk’ün sözü. 4. Atatürk’ün sözü. 5. Atatürk’ün sözü.	1. Alıntı 2. a. Alıntı b. Gönderge 3. Alıntı 4. Alıntı 5. Alıntı
Atatürk’n Türk Diline Verdiği nem (Makale)	1. Atatürk’ün sözü. 2. Tırnak içinde bir cümle. 3. Atatürk’ün sözü. 4. Atatürk’ün sözü. 5. Atatürk’ün sözü. 6. Atatürk’ün sözü. 7. Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp gibi isimler ve “Yeni Lisan” hareketinin adı anılmıştır.	1. Alıntı 2. Alıntı 3. Alıntı 4. Alıntı 5. Alıntı 6. Alıntı 7. Gönderge

METİN ADI VE TÜRÜ	ALINTI	METİNLERARASI İLİŞKİ TÜRÜ
	8. Atatürk'ün sözü.	8. Alıntı
İnsan Sevgisi Ve Evrensellik (Makale)	1. Atatürk'ün sözü. 2. Atatürk'ün sözü.	1. Alıntı 2. Alıntı
Otoray Yolculuğu (Gezi Yazısı)	1. Faruk Nafiz'in ismi ve "Han Duvarları" şiirinin adı anılmış. 2. Faruk Nafiz'in şiirinden bir dize kullanılmış.	1. Gönderge 2. Alıntı
Manisa Ovasında Bir Gün (Röportaj)	1. Marshall Planı'ndan bahsedilmiş. 2. Aristo'dan bir cümle kullanılmış. Sokrates'in adı anılmış. 3. Şairi ve ismi verilmeyen bir şiirden dize kullanımı. 4. Hikâye aktarımı	1. Gönderge 2. a. Alıntı b. Gönderge 3. Alıntı 4. Alıntı
Komşuluk Ölüyor (Deneme)	1. Ünlü kişilerden sözler, atasözü ve deyim kullanımı	1. Alıntı
Babamın Vasiyeti (Anı)	1. Şah İsmail, Aşık Kerem gibi isimler anılmış. 2. Namık Kemal anılmış.	1. Gönderge 2. Gönderge

Sonuç

Türkçe Dersi ğretim Programında metinlerarasılığa ve bir yöntem olarak “metinlerle ilişkilendirme” başlığına yer verilmiştir. Programa göre okunulan metinlerde öğrencilerin okudukları önceki metinlerle ilişki kurmasının sağlanmasının amaçlandığı böylece dşunme becerilerinin geliştirilebileceği belirtilmektedir (TTKB, Türkçe Dersi ğretim Programı 6-8, 2006: 69).

Çalışma kapsamında incelenen Dörtel Yayınlarının Sekizinci Sınıf Türkçe Ders Kitabında yer alan on bir kullanmalık metinde yer alan metinlerarası ilişkilere bakıldığında söz konusu metinlerde sadece ortakbirliktelik ilişkilerinin bulunduğu, bunların da biri hariç hepsinin açık metinlerarası ilişki olarak değerlendirildiği görülmektedir. Bu bağlamda ğrenci metni okuduğunda onu doğrudan doğruya ncel metne götürecek referanslar bulacak, bu nedenle önceki metinlerle ilişkilendirme yapmaya ve sorgulayıcı okuma gerçekleştirmeye pek ihtiyaç duymayacaktır. Bu anlamda söz konusu metinlerin metinlerarası ilişkiler açısından zengin olmadığı görülmektedir.

Bu noktada ders kitapları hazırlanırken metinlerarası ve eleştirel okuma yapmaya olanak sağlayacak metinlerin tercih edilmesi st düzey bir okur yetiştirmeye destek olacaktır. Bu konuda yayınevlerinin ve editörlerin daha titiz davranması gerekmektedir.

Öğrencilerin metinlerarası okuma yapabilmeleri ve bu konuda kendilerini geliştirebilmelerinde bir diğer önemli görev ise ders kitaplarının uygulayıcısı ve öğrencilerin rehberi konumundaki öğretmenlere düşmektedir. Metinler işlenmeden önce hazırlık yapacak olan ğretmen, öğrencilerin bu metinlerdeki metinlerarası ilişkileri anlayabilmeleri için onlara ders öncesi hazırlık ödevleri verebilir. Örneğin söz konusu kitapta yer alan Atatürk’n Türk Diline Verdiği önem başlıklı metinde mer Seyfettin ve Yeni Lisan hareketinden bahsedilmektedir. Bu metin işlenmeden önce ğretmen bu konuda bir araştırma devi verirse, metin okunduğu zaman öğrenciler yazarın neden bu isimlere yer verdiği hakkında fikir yürütebilecek ve metinden anlamlı sonuçlar ıkarabileceklerdir. Bu tarz uygulamalar öğrenciyi bir metni nasıl okuması, nelere dikkat etmesi gerektiği hakkında geliştirecek, eleştirel dşunme becerilerini arttıracaktır.

KAYNAKLAR

Aktulum, Kubilây. Metinlerarası İlişkiler. İstanbul: Öteki, 2007.

Aktulum, Kubilây. Metinlerarasılık // Göstergelerarasılık. Ankara: Kanguru Yayınları, 2011.

Ekiz, Tevfik. “Ahlımlama Estetiği mi Metinlerarasılıkmı?”. Ankara: *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 47, 2 (2007): 119-127

Erdal, Nihat. Türkçe 8 Ders Kitabı. Ankara: Dörtel Yayıncılık, 2017.

Gökalp Alpaslan, G. Gonca. “Metinlerarası İlişkiler Bağlamında Cumhuriyet Dönemi Türk Şiirine Genel Bir Bakış”. 1. Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri. Ankara:Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2006.

Görmez, Aydın. "Hacivat Ve Karagöz Neden Öldürüldü? Filmi İle Rosencrantz Ve Guildenstern Öldüler Oyunu Arasında Metinlerarasılık İzleri." *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9.1 (2007): 47-63

Gürses, İlknur. “Uzam Olarak Beden: Morimura’nınOtoportre Fotoğraflarında Medyalararasılık”. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5 (2016): 84-101.

MEB.Türkçe Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu (6-8. Sınıflar).Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınevi.(2005-2006).